

## ETIOLOGIA TIPARELOR RELAȚIONALE RĂSTURNATE ÎN ROMANUL *VARA ÎN CARE MAMA A AVUT OCHII VERZI*

**Asist. univ. dr. Rebeca-Rahela MARCHEDON**  
**Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia**

**Abstract:** *The present paper aims to demonstrate to what extent the historical dramas and the socio-cultural context of the author justify the style, the theme, the shifts between the factual and the imaginary and the dysfunctionality of the family relations in the novel *Vara în care mama a avut ochii verzi* by Tatiana Țibuleac. The study finds its roots in an interdisciplinary analysis, located at the interference of literary theories with historical data (the analysis of the novel's themes through the historical and cultural mirror) and of theories from the field of psychology and psychiatry in the interrelational analysis of the characters. The novel can be read through the prism of a society crippled by oppression, lack of freedom and traumatic events brought to the brink of the inhuman. In a post-Soviet setting, the writer transforms the liminal emotions of the characters into mirror-like experiences, reflecting the legacy of deep wounds of past sufferings that are acutely felt in family intimacy.*

**Keywords:** *legitimizing narrative, cultural, historical and social determinants, Soviet famine, dysfunctional relationship pattern, interdisciplinary analysis*

„Un tur de forță”, cum este apreciat de către Radu Vancu, romanul *Vara în care mama a avut ochii verzi* al Tatianeii Țibuleac surprinde auditoriul, încă din primele pagini, printr-un stil naturalist brusc, folosind o formă uneori excesivă, care atunci când descrie tiparele relaționale, în special legătura mamă-fiu, înfățișează priveliști necruțătoare. Ritualuri ale alienării, suferinței, morbidului, dar și ale tardivei reconcilierii sunt prinse într-o vâltoare de imagini epuizante, care aruncă spontan cititorul într-o zonă obscură a frământărilor sufletești, silindu-l să vadă, să simtă și să plângă odată cu personajele. Odată trecut prin succesiunea stărilor, asemenea unui *montagnes russes*, cititorul, căci din perspectiva receptării romanului prin oglinda istorică și cea culturală vom încerca să înțelegem natura și scopul scriiturii, va ajunge fatalmente la o certă interogație: *de ce scrie autoarea în acest fel?* Mizând pe glisările dintre factual și imaginar, autoarea reușește să stârnească în cititor pofta pentru lectură, bucurându-se de un grad înalt de receptare a operelor, nu doar în rândul publicului<sup>1</sup>, cât și în rândul criticilor. De la debutul editorial al acesteia, cu volumul *Fabule moderne* (2014), urmat de romanele *Vara în care mama a avut ochii verzi* (2016) și *Grădina de sticlă* (2018), Tatiana Țibuleac a primit constante validări ale creației din partea spațiului literar basarabean și al celui românesc, obținând numeroase premii (Premiul Uniunii Europene pentru Literatură, Premiul revistei „Observator cultural”, Premiul *Observator Lyceu*, Premiului

<sup>1</sup> *Vara în care mama a avut ochii verzi* (2016) a ajuns în primii doi ani de la lansare la șase ediții și continuă să se reediteze până în prezent.

Național al Republicii Moldova), dar și aprecieri din rândul numelor cu rezonanță în lumea literară românească: „reconfirmă intrarea în literatura de azi a unei scriitoare pe cât de talentate, pe atât de inteligente, care știe să alieze cruzimea observației și compasiunea față de suferință, scoțând la iveală tragedia destinului și frumusețea vieții”<sup>2</sup>, așa cum reiese din spusele Gabrielei Adameșteanu, de pe coperta a patra a ultimului roman al Tatianeii Țibuleac.

Dând curs unei încercări de a oferi o clarificare cât mai apropiată de adevăr a acestei chestiuni referitoare la motivația tematicii scriiturii, miza argumentării, în primă fază, va face apel la noțiunea de „narațiune cu funcție legitimatoră”, introdusă de Jean-François Lyotard<sup>3</sup>, prin care înțelegem că tot ceea ce ține de istorie și maniera în care aceasta este transmisă generațiilor ulterioare face apel, în mod direct, la istorisire, la narațiune. Concomitent, nu am putea vorbi despre apariția unor scrieri ale traumei și suferinței, dacă nu ar exista punctul de tangență cu focul realității sau cu un secol teribil. Pe de altă parte, prin prisma teoriilor literare, literatura îndeplinește mai multe funcții, Adrian Marino accentuând rolul cultural al acesteia și demonstrând legătura dintre caracterul literar și cel factual, prin integrarea celor trei constante determinante – istoria, cultura și elementul social. Când vorbim despre condiționarea istorică, această constantă atribuie literaturii o semnificație ce derivă din contextele sociale și istorice. În accepțiunea criticului, singura modalitate de articulare, definire și modelare a literaturii poate fi concretizată doar prin raportare la determinările literare, specifice perioadei în cauză, și la un anumit context istoric, neavând posibilitatea de a fi identificată printr-o formulă universală: „Ideea de literatură este produsul unui proces istoric, supus unei teoretizări istorice, urmare a noilor sinteze și a noilor realități literare care se succed în serie neîntreruptă. [...] să ne întrebăm întotdeauna: [...] în ce situație este formulată o definiție”<sup>4</sup>. În manieră firească, principiul istoric deduce celelalte două definiții ale literaturii, socială și culturală, textul literar rezultând a fi un produs al contextului cultural și al societății care favorizează, având un scop educațional, răspândirea și transmiterea cunoștințelor: „orice conservare și transmitere culturală, în forme instituționalizate, se transformă în judecăți critice, norme și canoane literare [...] această formă de cultură, bine organizată și disciplinată, decide ce merită să fie fixat în scris, ce trebuie scris [...] în felul acesta, aparține literaturii, în primul rând, orice text demn de a fi învățat”<sup>5</sup>. Lumile de ficțiune, și odată cu acestea personajele literare, recrează realități istorice, sociale și culturale filtrate prin conștiința și experiențele de viață ale ființei creatoare.

Plăsmuirea fictivă a personajului, consimțind interpretarea criticului Vasile Popovici, se preschimbă în articulări ale ființei de carne: „Personajul literar este cea mai persistentă dovadă că, de la originile genului narativ și până azi, niciodată nu a

<sup>2</sup> Gabriela Adameșteanu, în Tatiana Țibuleac, *Grădina de sticlă*, București, Editura Cartier, 2018, coperta a patra.

<sup>3</sup> Jean-François Lyotard, *Postmodernul pe înțelesul copiilor. Corespondență 1982-1985*. Traducere și postfață de Ciprian Mihali, Cluj, Editura Biblioteca Apostrof, 1997.

<sup>4</sup> Adrian Marino, *Comparatism și teoria literaturii*. Traducere de Mihai Ungurean, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 194.

<sup>5</sup> Adrian Marino, *Biografia ideii de literatură*, vol. 6, partea IV, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2000, p. 29.

dispărut cu adevărat din opinia comună sentimentul că individul este o ființă capabilă să primească o definiție”<sup>6</sup>. Conform acestei logici paraliterare, personajele narațiunilor pot fi identificate ca exprimări narative ale realității imediate sau ca prototipuri ale existenței unui autor care deconstruiește și recompune lumi. În asentiment regăsim ideile cercetătorului Silviu Angelescu: „câtă vreme portretul se află în relație cu un model real, identificăm în el imaginea unei persoane”<sup>7</sup>. Cercetătorul aduce un plus explicației, clarificând disporporțiile manifestate în raportul celor două concepte (persoană-personaj). Personajul, identificat ca entitate subordonată scriitorului/ subiectului depinde de îndeplinirea unor funcții. Dacă trăsăturile fundamentale ale unei persoane sau, în unele cazuri ale autorului, sunt substituite de un set diferit de attribute, alese în mod personal de scriitor, personajul nu mai poate fi pe deplin asociat cu persoana reală. În acest fel, personajul nu poate fi niciodată identic persoanei, prin urmare, personajul nu se poate suprapune cu individul real în totalitate, dar poate include o serie de trăsături ce reflectă o tipologie specifică spre care converge. Personajul are așadar capacitatea de a decodifica lumi, imagini literare ale individului și priveriști ale unei epoci.

Un atare răspuns al interogației inițiale, înrădăcinat în modelele teoretice expuse, s-ar desprinde din faptul că Tatiana Țibuleac, născută în Chișinău, Republica Moldova, în anul 1978, aparține, prin conjuncturile temporală, teritorială și transgenerațională, unei lumi și unei generații moștenitoare a unei traume societale crâncene. Autoarea admite, într-un interviu oferit pentru „Observator cultural”, un anumit grad de identificare cu personajele romanului: „Autoarea și personajul nu sunt aceeași persoană, deși se mai intersectează uneori. Cred că, în acest sens, *Vara în care mama a avut ochii verzi* este cartea în care mi-am etalat cele mai multe slăbiciuni”<sup>8</sup>. Involuntar, traumele istorice ale părinților și bunicilor se răsfrâng asupra conștiinței scriitoarei dând naștere unui imaginar ce reflectă și rememorează petele umanității - „Viața mintală, memoria unui individ sau a unei populații [...] este condiționată de două influențe preponderente, aceea a mediilor trecute, a căror amprentă e păstrată de ereditate, și aceea a mediilor prezente, care transformă treptat ființele”<sup>9</sup>. Ne referim, în primul rând, la anii imediat postbelici, „memoria însângerată a celei de a doua jumătăți a secolului XX”<sup>10</sup>, cum o numește Radu Preda în prefața volumului Liliane Corobca, perioadă administrată deliberat de puterea Sovietică. Teritoriile cuprinse sub pătura otrăvitoare a regimurilor comuniste, în special zona Ucrainei și zonele limitrofe acesteia, au fost direct afectate de orânduirile absolutiste, la fel de criminale precum ideologiile naziste: „Printre

<sup>6</sup> Vasile Popovici, *Lumea personajului: O sistematică a personajului literar*, Cluj-Napoca, Editura Echinox, 1997, p. 210.

<sup>7</sup> Silviu Angelescu, *Portretul literar*, București, Editura Univers, 1985, p. 29.

<sup>8</sup> Tatiana Țibuleac, în Cezar Amariei, *Interviu cu Tatiana Țibuleac, Premiul UE pentru Literatură 2019*, în „Observator cultural”, 13 iunie 2019, disponibil la <https://www.observatorcultural.ro/articol/mi-ar-placea-ca-lumea-sa-ma-cunoasca-dupa-o-carte-sau-alta-nu-dupa-premii/> (accesat la data de 25 august 2024).

<sup>9</sup> Nicolae Enciu, *Receptarea perioadei comuniste. Introducere în istoriografie*, în Liliana Corobca (editor), *Panorama comunismului în Moldova Sovietică*. Prefață de Radu Preda, Iași, Editura Polirom, 2019, p. 31.

<sup>10</sup> Prefață la Liliana Corobca (editor), *op. cit.*

«petele albe» din istoria sovietică se numără și marea foamete din 1932-1933, care s-a soldat, conform unor surse în prezent incontestabile, cu peste 6 milioane de victime [...], o consecință directă a noului sistem de exploatare «militaro-feudală» a țărănimii<sup>11</sup> - cifră ce nu reflectă în totalitate numărul morților, neexistând o evidență permanentă a deceselor, numărul acestora fiind mult mai mare. Spre deosebire de alte momente când țăranimea s-a confruntat cu lipsa hranei, marea foamete din această perioadă a fost un eveniment mușamalizat, o regie ieftină, care demasca relația asimetrică dintre statul sovietic și țăranimea asuprită. Foametea s-a dovedit a fi rezultatul colectivizării recoltelor țăranilor, persoanele suspectate că ar fura din produse ajungând să fie arestate: „Legea prevede condamnarea la zece ani de lagăr sau pedeapsa cu moartea pentru «orice furt sau sustragere din proprietatea socialistă» fiind cunoscută în popor sub numele de «legea spicelor», deoarece persoanele condamnate furaseră de obicei câte o mână de spice de grâu<sup>12</sup>. Ca și cum aceste măsuri nu ar fi fost îndeajuns de aspre, nerealizarea planului de colectare a cerealelor a dus la interzicerea comercializării și scoaterea produselor din magazine, înrăutățind și mai mult situația, remarcându-se existența „unui pericol real de foamete chiar în raioanele unde recolta fusese excelentă<sup>13</sup>, înfometajii care ar fi vrut să fugă din țară fiind împiedicați prin toate mijloacele și condamnați, astfel, la moarte sigură. Teroarea prin înfometare era folosită, asemenea tehnicilor naziste, ca instrument al intimidării și anihilării formelor de rezistență, transformând ținutul Basarabiei într-o „Vale a Plângerii<sup>14</sup> - „Pentru a-și salva trupul trecător, era obligatoriu să-și vândă sufletul<sup>15</sup>. Mortalitatea ajunsă la cote maxime este însoțită de tifos, în cele din urmă, ca mai apoi să se ajungă la cazuri inimaginabile în relațiile familiale, chiar și de canibalism - degradarea ființei umane: „În fiecare noapte sunt adunate la Harkov cam 250 de cadavre ale celor morți de foame ori de tifos. S-a constatat că multora le lipsea ficatul [...] au mărturisit că făcuseră din ficat umplutură pentru piroști, pe care le vânduseră apoi la piață<sup>16</sup>, „unii ajungeau neoameni, își mâncau pruncii sau părinții. Au ajuns «mai rău ca fiarele» [...] se anihilau reflexele comunitare<sup>17</sup>. Ceea ce se întâmplă, prin urmare, în societăți extrem de traumatice, în care se depășește orice prag acceptabil al umanității, este tocmai acea devansare a zonei de ruptură despre care vorbește istoricul german Jörn Rüsen<sup>18</sup>, explicată pe îndelete de către profesorul și doctorul în psihologie socială, Alin Gavreliuc, în lucrarea, *Psihologia socială și dinamica personalității*<sup>19</sup>, în capitolul despre *Obediență*: „orice «țesut» psihologic sau social supus unei presiuni externe progresive probează o «rezistență a materialului» care crește liniar până la un anumit prag [...] pe măsură ce solicitarea

<sup>11</sup> Stéphane Courtois, *Cartea neagră a comunismului. Crime, teroare, represiune*. Traducere din franceză de Maria Ivănescu, București, Editura Humanitas, 1998, p. 151.

<sup>12</sup> *Ibidem*, p. 153.

<sup>13</sup> *Ibidem*, p. 155.

<sup>14</sup> Larisa Turea, *Între seceră și ciocan: schimbări de mentalitate induse de înfometarea populației din RSS Moldovenească (1946-1947)*, în Liliana Corobca (editor), *op. cit.*, p. 172.

<sup>15</sup> *Ibidem*, p. 180.

<sup>16</sup> Stéphane Courtois, *op. cit.*, p.156.

<sup>17</sup> Larisa Turea, *lucr. cit.*, p. 185.

<sup>18</sup> Jörn Rüsen, *Zerbrechende Zeit: über den Sinn der Geschichte*, Köln Weimar, Böhlau Verlag, 2001.

<sup>19</sup> Alin Gavreliuc, *Psihologia socială și dinamica personalității*, Iași, Editura Polirom, 2019, pp. 143-161.

extremă sporește, invariabil, se «frânge» abrupt. [...] Căci fiecare om, ca și fiecare societate, are un «punct de ruptură»<sup>20</sup>. Odată cu ruptura, apar fisurile identitare, rezultate într-o devenire monstruoasă a umanului. Trecut de zona siguranței și a normalității, individul devine călău producând durere celor din jur, ajungând, în cazuri extreme, săucidă, săcauzeze suferință semenilor, fără vreo îngrădire etică, ori să ajungă la alienare mintală: „Consecințele – sociale, economice, demografice, psihologice, culturale și identitare – ale flagelului sunt imense, imposibil de cuantificat. Românii basarabeni au și vor avea, din păcate, încă mult de suferit. Foametea [...] a traumatizat iremediabil și a deformat caractere»<sup>21</sup>. Modificarea identității opera și pe plan religios, orice apropiere de valorile creștine și de divinitate fiind abolită printr-o propagandă antireligioasă accentuată.

Dacă integrăm romanul Tatianeii Țibuleac în epicentrul contextului socio-istoric personal al autoarei și plasăm sub lupa lucidă a faptelor situația generică a acelor ani, vom înțelege ceea ce este de neconceput, admițând că imaginarul lancinant al romanului, care nu se sfiește în a șoca, nu este altceva decât o constantă a relației cauză-efect, bazată pe raportul care se stabilește între realitate și literatură. Relația răsturnată și degradată mamă-fiu, maladivul exacerb, limbajul dus până în limitele extreme ale vulgarului și rudimentarului, morbidul și suferința, ca metafore ale declinului, sunt efecte ale *zonei de după*. Când umanul devine inuman, relațiile interumane nu mai există, iar indivizii încep să acționeze dincolo de limitele rațiunii, pendulând între luciditate și nebunie. Prin extrapolare, prezența temelor care abordează traumele psihologice, relațiile disfuncționale și răsturnate, lipsa comunicării eficiente între generații, rupturile emoționale pot simboliza efecte sociale și tipare relaționale ale unei vieți trăite într-un regim restrictiv, guvernat de frică și presiuni externe, devoalând impactul politicilor opresive.

Fără intenția de a explora exhaustiv detaliile firului narativ, vom efectua un exercițiu de explorare a câtorva pasaje semnificative, care ilustrează imaginarul lipsit de speranță și impactul emoțional devastator asupra identității și percepției de sine a fiului, conturând o imagine complexă a suferinței interumane și conflictelor care definesc această relație. Relatăta la persoana întâi, din perspectiva tânărului Aleksy, acțiunea este încărcată, în manieră introspectivă, de emoțiile intense ale unei copilării traumatice, presărată de conflicte, resentimente și tensiuni familiale, în special cu partea maternă. Disfuncționalitățile intimității familiale îl aruncă pe tânăr în *zona de după* și-l transformă într-un paria al societății, un bolnav mintal, „psihic instabil”, un avorton, așa cum acesta își construiește imaginea de sine printr-un proces de auto-reflexie, un dependent de „pentagoane”. Odată ajuns în zona tenebroasă, identitatea acestuia se deconstruiește succesiv, edificând o nouă imagine, una alterată, care își poate asuma deliberat rolul călăului. Printr-un artificiu de conversie al noii identități, personajul își proiectează suferința asupra celuilalt (imaginea mamei), pe care-l legitimează ca sursă a propriei degradări. Eliberat de constrângerile vechii identități, personajul dă frâu liber sentimentelor de aversiune și repulsie totală. Brusc și frapant, cu o forță care se păstrează pe întreg romanul, incipitul devoalează și manifestă

<sup>20</sup> *Ibidem*, p. 145.

<sup>21</sup> Larisa Turea, *lucr. cit.*, p. 197.

apatic acea dinamică a degradării și denigrării figurii materne, uzând de un limbaj scabros, încărcat de ură și dispreț:

„În acea dimineață, în care o uram mai mult ca oricând, mama împlinise treizeci și nouă de ani. Era mică și grasă, proastă și urâtă. Era cea mai inutilă mamă din câte au existat vreodată. O priveam de la geam cum stă la poarta școlii ca o cerșetoare. Aș fi ucis-o cu jumătate de gând. Pe lângă mine, tăcuți și speriați, treceau părinții. O adunătură tristă de perle false și cravate ieftine, venită să-și colecteze copiii nereușiți, ascunși de ochii lumii. Cel puțin ei făcuseră un efort ca să urce. Mamei îi era în cot de mine și de faptul că absolvisem totuși o școală. [...] Jim, prietenul meu cel mai apropiat, mi-a făcut din mână și mi-a strigat să nu mă sinucid în vacanță. Era împreună cu părinții săi, care l-ar fi vândut la organe într-o secundă, dacă nu s-ar fi temut de gura lumii”<sup>22</sup>.

Disprețul și trivialitatea ating culmile dezumanizării prin descrieri grotești ale imaginii materne, prin asocieri contrastante și zeflemitoare - ființă artificială, lipsită de trăsături umane, diferită de mamele celorlați copii, cu o lipsă gravă a individualității. Uzând de aluzii impersonale și critice, mama este denigrată până în pragul obiectificării. Sentimentele de rușine și desconsiderație sunt amplificate de remarcile tatălui și colegilor, care adâncesc respingerea, resentimentele și percepția negativă a fiului:

„Pe lângă celelalte defecte, mama era mereu strălucitor de albă, de parcă înainte de somn își jupuia pielea și o ținea toată noaptea înmuiată într-o cadă cu smântână. Pielea ei nu avea niciun rid și nicio aluniță. Nu avea miros, păr sau alte urme de normalitate. Uneori mă întrebam dacă nu este doar o bucată de aluat însuflețit. Din subsuori mamei îi creșteau doi sâni ca niște mingi de rugby ținând în direcții diferite, iar din cap – un păr de păpușă, pe care ea îl purta împletit în forma unei cozi de sirenă. Coada ei de sirenă mă înnebunea, în schimb era subiectul preferat de discuție al băieților de la școală. «Sirena-în-călduri» îi spuneau toți și se pișau de răs când venea să ma ia acasă. Tata o numea «vacă proastă»<sup>23</sup>.

Aceste porniri distructive ale fiului, îndreptate către mamă, conform teoriilor americanului și gânditorului social, Lloyd deMause, din volumul *The Emotional Life of Nations*, pot fi interpretate ca tulburări disociative ale psihicului infantil traumatizat. Dacă psihicul experimentează în perioada copilăriei o serie de abuzuri sau neglijențe din partea mamei sau tatălui, în identitatea traumatizată se vor declanșa, pe parcursul vieții, personalități persecutorii disociate (“dissociated persecutory personalities”<sup>24</sup>), interpretate ca sisteme de coping (apărare în fața traumelor). Personalitățile persecutorii disociate se manifestă prin comportamente agresive, limbaj ofensator și mentalitate critică și ostilă față de persoanele neajutorate, adică o inversare a rolurilor, o devenire a victimei: „The most important psychodynamic of history is people’s ability to switch deep into their social alter, identify with the perpetrator and periodically persecute

<sup>22</sup> Tatiana Țibuleac, *Vara în care mama a avut ochii verzi*, București, Editura Cartier, 2016, p. 5.

<sup>23</sup> *Ibidem*, p. 8.

<sup>24</sup> Lloyd deMause, *The Emotional Life of Nations*, New York, Karnac, 2002, p. 78.

helpless people who represent ones' own childhood self"<sup>25</sup>. Totodată, sub semnul decepției nu se situează numai relația protagonistului cu mama, ci întreg colectivul de copii este identificat prin însemnul eșecului - „copii nereușiți” - care nu reprezintă pentru părinți decât o corvoadă la care ar renunța fără vreo urmă de regret. Mai mult decât atât, disprețul, defăimările și limbajul detabuizat nu se limitează la sfera familială, elevii adoptând aceeași atitudine și față de profesori și personalul școlii - „Mi-am luat geanta și am început să cobor încet pe scări. La etajul doi, lângă biroul psihiatrei, m-am oprit și am scris pe perete cu cheile «CURVĂ»”<sup>26</sup>, dar și vizavi de propria persoană, dezvoltând sentimente de inferioritate, tendința către autocritică și auto-devalorizare, admitând limitarea drepturilor la o viață normală: „Nimicurile vor face nimic. [...] Mi s-a făcut greață de Kalo, de Jim, de mine. Eram niște resturi umane – niște polipi și chisturi, și aceia operați –, însă aveam pretenții de rinichi și inimi”<sup>27</sup>. Nici relația lui Alesky cu ceilalți membri ai familiei nu scapă criticii dure și ponegritoare a acestuia - „Gândul la tata îmi provoca vomă. [...] și bunica era o proastă”<sup>28</sup>. Privit în mod singular, dubletul Aleksey-mamă indică un prototip al întregii panoplii de ratări interrelaționale.

Textul decodifică, în manieră aluzivă și într-un ritm alert, o lume a marginalului și alienării (centrul psihiatric) în care singura salvare poate fi moartea. Tema morții și suferinței este o temă recurentă a romanului, care apare nu doar din perspectiva copilului, ci și din cea a morții surorii protagonistului, ca în cele din urmă să fie integrată în destinul matern. Alegerile mamei de a limita atașamentul față de fiu, de a trăi izolat și a ascunde anumite aspecte și trăiri din viața personală implică nu doar trauma travaliului doliului fiicei decedate mult prea devreme, ci, în manieră alegorică, divulgă mentalitatea constrânsă a unei generații supuse opresiunii, fricii și insuficienței oportunităților. Absența mamei din copilăria lui Aleksey este grav sancționată de către fiul care, în anumite momente de luciditate, aflat sub influența calmantelor, emite judecăți de valoare vizavi de relația lor, comportamentul inuman matern, pe care nu-l înțelege și căruia nu-i poate găsi o explicație validă, dar și asupra potențialilor factori ai tulburării mintale de care suferea „o denumire din șaisprezece litere”<sup>29</sup>:

„Aș fi schimbat-o, dacă aș fi putut, cu orice altă mamă din lume [...] știa cum să amăgească oamenii. [...] Unii specialiști [...] consideră că am devenit violent după moartea Mikăi și din cauza Mikăi. Alții sunt convingeți că mi se trage de la mama, care după înmormântarea ei s-a închis în camera pentru oaspeți și nu a vorbit cu nimeni timp de șapte luni. Nu îi reproșez mamei felul în care a trecut peste moartea fiicei sale. [...] Mi-ar fi plăcut însă ca mama să-și fi amintit o singură dată și de mine – de celălalt copil al ei. [...] Mi-ar fi plăcut ca mama să fi venit lângă mine – nu era nevoie să mă mângâie sau să mă întrebe ce simt. [...] Dacă mi-ar fi vorbit astfel, aveam să o înțeleg [...] Mama însă n-a venit, nu a spus, nu m-a chemat. Mama a ales o altă cale. [...] În toate acele luni femeia care m-a născut nu s-a uitat la mine niciodată, de parcă aș fi fost un loc gol. De parcă anume eu aș fi și i-aș fi ucis-o pe Mika. Îmi amintesc cum mă duceam la ea plângând și încercam să o cuprind de genunchi sau de mijloc [...] iar

<sup>25</sup> *Ibidem*, p. 90, [traducere personală: Cea mai importantă psihodinamică a istoriei este capacitatea oamenilor de a se adânci în alterul lor social, de a se identifica cu agresorul și de a persecuta periodic oamenii neputincioși care reprezintă propriul sine infantil.]

<sup>26</sup> Tatiana Țibuleac, *op. cit.*, p. 6.

<sup>27</sup> *Ibidem*.

<sup>28</sup> *Ibidem*, pp. 10, 13.

<sup>29</sup> *Ibidem*, p. 20.

ea mă împingea cu piciorul ca pe un cățel păduchios. [...] A fost ultima dată când as fi putut să o mai iubesc pe mama, dacă m-ar fi lăsat...<sup>30</sup>.

Se conturează cu claritate faptul că protagonistul este copilul care poartă rana respingerii din partea ambilor părinți. El provine dintr-o familie destrămată în urma evenimentului tragic. Tatăl îi părăsește, înlocuindu-i cu „o poloneză cu cercel în limbă”<sup>31</sup>, iar mama, însingurată și cuprinsă de travaliul doliului, refuză să-i ofere vreo urmă de afecțiune. Conform psihiatrului John Bowlby, pe parcursul dezvoltării copilului, între perechea mamă-copil trebuie să existe un echilibru dinamic obținut prin intermediul celor patru tipuri de comportamente antitetice<sup>32</sup>, care trebuie să se întrepătrundă simultan. Absența oricărei clase de comportament poate provoca în psihicul infantil numeroase reacții somatice, anxietate, nefericire intensă, durere, sentimentul de excludere și dezechilibre ale dezvoltării fizice și psihice. Ceea ce se întâmplă în relația Aleksy-mamă își găsește justificarea în realitatea conform căreia comportamentul de atașament al acestuia este respins total, activându-se în figura maternă o conduită antitetică îngrrijirii părintești, printr-un comportament de retragere și respingere (generat în urma tulburărilor emoționale trăite), a cărui durată este mult prea îndelungată, abolindu-se funcția de protecție și generând un conflict persistent în relația binară.

Printr-un efort de amplificare a orizonturilor interpretative, tipologia raportului răsturnat, ilustrat prin diada mamă-fiu, decodifică suma relațiilor disfuncționale din întreg textul narativ, universalizându-se până la identificarea acestuia cu panoplia disfuncționalităților unei întregi perioade întunecate din istoria umanității și a efectelor asociate acesteia. Concluziv, universul imaginar narativ al autoarei se angajează într-un efort de decriptare a influențelor socioculturale și istorice, resemantizând literatura ca *imago mundi*, iar personajul ca „o prelungire a peisajului”<sup>33</sup>. Deși autoarea livrează un roman ce se dorește a fi „Cronica unei reconcilierii întârziate”<sup>34</sup>, apelând la diverse tactici literare, precum inserția subtilă a formulelor lingvistice filozofice și metaforizate („Nu poate să-ți lipsească ceea ce nu ai avut niciodată. Nu poți să transformi un gol într-un plin, dacă nu crezi. Și chiar

<sup>30</sup> *Ibidem*, pp. 8, 12, 20, 21, 22.

<sup>31</sup> *Ibidem*, p. 10.

<sup>32</sup> 1. comportamentul de atașament al copilului, 2. comportamentul copilului care este antitetic atașamentului, în special comportamentul explorator și jocul, 3. comportamentul de îngrijire al mamei, 4. comportament al mamei, antitetic îngrijirii părintești. În funcție de momentul dezvoltării copilului, comportamentul fiecăreia dintre aceste patru clase poate să varieze ca intensitate, să existe mereu sau să lipsească pentru o scurtă perioadă de timp. Autorul susține că fiecare clasă din aceste tipuri de comportament este afectată de prezența sau absența celorlalte clase. Problemele intervin în momentul în care o anumită clasă de comportament este complet absentă. Este normal ca atunci când fiul își cheamă mama, având nevoie de ea, să se activeze comportamentul de atașament al copilului, comportamentul explorator fiind inhibat. În momentul în care un copil explorează mult prea mult, evitând comportamentul de atașament, comportamentul de îngrijire al mamei devine cel inhibat. Pentru o dezvoltare armonioasă a perechii mamă-copil, cele patru clase de comportament trebuie să progreseze în armonie. (John Bowlby, *Attachment and loss*, vol. I, ediția a II-a, New York City, Basic Books, 1982, p. 237)

<sup>33</sup> Vasile Popovici, *op. cit.*, p. 213.

<sup>34</sup> Mircea Pricăjan, *Camera de gardă*, în „Familia”, nr. 2, februarie 2018, p. 31.



dacă crezi, Aleksy, nu toți cei care fac vin din apă sunt Hristoși”<sup>35</sup>), aceasta reușește să transforme textul într-un gest simbolic de frondă, al *reamintirii*, semnalând, printr-o autentică finețe, că mutilările emoționale ale timpurilor crâncene rămân în memoria colectivă, lăsând semne profunde în existența celor afectați, precum și în destinul generațiilor următoare: „uitarea este considerată nocivă atât pentru națiuni, cât și pentru indivizi”<sup>36</sup>. Romanul Tatianeii Țibuleac, *Vara în care mama a avut ochii verzi*, poate fi lecturat, așadar, prin prisma contextului autoarei, a unei societăți estropiate de opresiune, lipsă de libertate și evenimente traumatice duse până-n pragul inumanului. Într-un cadru post-sovietic, scriitoarea transformă emoțiile liminale ale personajelor în experiențe de tip oglindă, ce reflectă moștenirea rănilor adânci ale unor suferințe trecute, resimțite acut în intimitatea familială.

## Bibliografie

- AMARIEI, Cezar, *Interviu cu Tatiana Țibuleac, Premiul UE pentru Literatură 2019*, în „Observator cultural”, 13 iunie 2019, disponibil la <https://www.observatorcultural.ro/articol/mi-ar-placea-ca-lumea-sa-ma-cunoasca-dupa-o-carte-sau-alta-nu-dupa-premii/> (accesat la data de 25 august 2024).
- ANGELESCU, Silviu, *Portretul literar*, București, Editura Univers, 1985.
- BOWLBY, John, *Attachment and loss*, vol. I, ediția a II-a, New York City, Basic Books, 1982.
- COROBCA, Liliana (editor), *Panorama comunismului în Moldova Sovietică*. Prefață de Radu Preda, Iași, Editura Polirom, 2019.
- COURTOIS, Stéphane, *Cartea neagră a comunismului. Crime, teroare, represiune*. Traducere din franceză de Maria Ivănescu, București, Editura Humanitas, 1998.
- DEMAUSE, Lloyd, *The Emotional Life of Nations*, New York, Karnac, 2002.
- GAVRELIUC, Alin, *Psihologia socială și dinamica personalității*, Iași, Editura Polirom, 2019.
- LYOTARD, Jean-François, *Postmodernul pe înțelesul copiilor. Corespondență 1982-1985*. Traducere și postfață de Ciprian Mihali, Cluj, Editura Biblioteca Apostrof, 1997.
- MARINO, Adrian, *Biografia ideii de literatură*, vol. 6, partea IV, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2000.
- MARINO, Adrian, *Comparatism și teoria literaturii*. Traducere de Mihai Ungurean, Iași, Editura Polirom, 1998.
- POPOVICI, Vasile, *Lumea personajului: O sistematică a personajului literar*, Cluj-Napoca, Editura Echinox, 1997.
- PRICĂJAN, Mircea, *Camera de gardă*, în „Familia”, nr. 2, februarie 2018.
- RÜSEN, Jörn, *Zerbrechende Zeit: über den Sinn der Geschichte*, Köln Weimar, Böhlau Verlag, 2001.
- ȚIBULEAC, Tatiana, *Grădina de sticlă*, București, Editura Cartier, 2018.
- ȚIBULEAC, Tatiana, *Vara în care mama a avut ochii verzi*, București, Editura Cartier, 2016.

<sup>35</sup> Tatiana Țibuleac, *op. cit.*, p. 60.

<sup>36</sup> Nicolae Enciu, *Receptarea perioadei comuniste. Introducere în istoriografie*, în Liliana Corobca (editor), *op. cit.*, p. 36.